

רשמות

מאסף לדברי זכרונות,
לאתנוגרפיה
ולפולקלור בישראל.

כרך א.

עורך עזריי א. דרומאנוב
בהשתתפות י. ח. רבניצקי וח. נ. ביאליק.

מהדורה שניה.

מספרי 'מוריה'

הוצאת 'דביר'
תל-אביב, אי. תרפ"ה.

שְׁתֵּי רְשִׁימוֹת.

בית יהושע ברזלי.

א.

קֶשֶׁל מַחֲלָקָה.

יבֵּה של עִירִיתִי הַקִּמְנָה, הִיא קֶלֶצֶק בַּסֶּלֶךְ מִינְסֶק, הִיא בֵּן יֵד, נִדְרָה בְּחֹרֶה בֶּן נִדְרֵי־בְּתוּרָה, אֶף יָדַע לְדַבֵּר קֶצֶת כִּלְשׁוֹן הַמִּדְיָנָה, כְּלוּמָר מוֹלֵנִית (בִּימִים הָהֵם עוֹד טָרַם נִכְנַע לִבִּי הַמּוֹלֵנִים וּבִלִּימָא הִיָּתָה יָדָם עַל הַעֲלִיזוֹתָהּ. וְנִדְרָה מוֹנֵה הָרֵב, הִיא נִם אִישׁ אִמִּיד וְעֹשֶׂה מַסָּחַר כְּתִבּוּאָה, שֶׁהִיא שׁוֹלָח לִקְנִיסִיבֶרֶג, וְנוֹסֵף עַל כָּל הַיָּה נִם כְּעַל־הַדְּרֵת־מִנִּים שׁוֹא רִבִּים כְּמוֹתָהּ. וְלֹא נִפְלֵא אִסּוּף הַרְבֵּה, שֶׁהִיא נִם תִּקֵּץ בְּדַעְתָּהּ וְנָתַן אֶת נְשִׂאוֹתָהּ בְּרִמָּה.

וּבְעִירָה אֲרֻבָּעָה אַחִים, כֻּלָּם מְפֹרָשִׁים – כֻּלָּם יָדְעוּ לִכְתּוֹב „פֶּרֶץ־שְׁנִיתִי (בְּקִשְׁתָּה) לְהִרְשׁוֹת, וְלֹא רַק מוֹלֵנִית אֵלָּא – חָתָה קֵלֶא רֵלֶא מִסִּיק – אִפְּסִילוֹ רוֹסִית. הַבְּכוֹר שִׁכְחָם שִׁכַּח וְזָקֵן וְרֹאשׁ בְּעִירָה מַעֲוָה מִכּוֹנֶה לִקְלֶצֶק וּמוֹשְׁבוֹ הַקְּבוֹעַ בְּקֶלֶצֶק. מָקוֹם שֶׁהוּא יֵצֵא וְנִכְנַס תָּרִיד לֵה, אִפְּסִינִי. אִמְנֵם רוּחַ הַבְּרִיּוֹת הִיא נִחָה הִיכְנֵה וְלֹא הִיא חוֹשְׁדִּים אוֹתָהּ שׁ, „וְאֵכֶל קוֹרְצָא“, אֲבָל מוֹף־מָנֶף שֶׁהִיא רִשִׁינָה הִיא לֹא עִם הַלָּלוֹ שֶׁהִיא הַשְׁלִטוֹן בִּידָם. – הָאֵחַ הַשֵּׁנִי, יְהוּדִי נִבְהִיקוּמָה, כִּרְסִנִי בַּמִּקְצָה, כְּעַל־צוּרָה, בְּעַל־זָקֵן כְּגוֹרֵל וּבְעַל־לִשׁוֹן שְׁנוֹנָה, שִׁמְשׁ רֹאשׁ וּפְמָרְוֹן לִכָּל עֲנִיֵּי הַקֶּהֶל. אֲנִי מְדִיק בְּלִשׁוֹנִי וְאֲנִי אֹמֵר „רֹאשִׁי־הַקֶּהֶל“, מִשּׁוֹם שֶׁלֹּא הוּא הִיא רֹאשִׁי־הַקֶּהֶל הַרְשָׁמִי; וְהִיד הִיא הָאִישׁ וְהַתִּירָא שְׁמָא יִתְסֵם עַל מָה שֶׁרֹּבֵד רֹאשִׁי־הַקֶּהֶל נִתְפָּסִים. אֲבָל כְּמוֹעַל הִיא הוּא הָרֹאשׁ וְהַפְּמָרְוֹן לִכָּל עֲנִיֵּי הַקֶּהֶל, כִּלְעָדוֹ לֹא הִרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ וְאֶת רִגְלוֹ כִּכֵּל עֲנִיֵּי הַקֶּהֶל, וְכַהֲנִיעַ מוֹעֵד הַנֶּאֱבָרִי (הַקִּרְיָאָה לְצִבְאָה) הִיא הַכָּל מְקִרְשִׁים לֹא שְׁלוֹם וְכִי שֶׁהִיָּתָה לֹא „צָרָה“, כְּחֹר, כְּתוֹךְ כִּיתוֹ נָתַן כֹּחַ מְרֻבָּה. הָאֵחַ הַשְּׁלִישִׁי, אֲרִי־הִלִּי צוּעֵנִי, שֶׁחֹרֵה הִיא כְּצוּעֵנִי וְנִם עֵינָם שֶׁחֹרֵה מִאֲוִיר־חִיקוֹת הִיא לֹא כְּלָצוּעֵנִי. הוּא הִיא יְדוֹ הִימְנִיתִי שֶׁל הָאֵחַ „פֶּמָרְוִי־הַקֶּהֶל“ וְכִלָּא אֶת כָּל מְקִדְחוֹתֵי בִּאֲמֻנָה. בְּהַעֲיִירָה יֵצֵא לֹא מוֹנִיטִין שֶׁל „מִסְרִי וְאֲרִי־הִלִּי הַתְנָאָה בִּיחֹסִי זֶה. הָאֵחַ הַרְבִּיעִי הִיא מִשּׁוֹם – שִׁבּוֹר. אִמְנֵם אִמְרוּ עֲלֵיו שֶׁהוּא כְּעַל „מִסְרֻבִּי“, אוֹהֵב אֶת חֲבֵרֵיָּהּ וְכִתְרֵב לְעֵינָם. אֲבָל מוֹף־מָנֶף, שִׁמְשׁ מוֹתֵר בְּעַלִּי..

וְהִיא הִיא וְהַפְּמָרְוֹן מַחֲלָקָה בֵּין הָאֵחַ „פֶּמָרְוִי־הַקֶּהֶל“ וְהַרְבִּיד־מֵתָא. מִכֵּן פֶּאֲלִיו,

ששלושת האחים הנותרים הלכו גם הם אחרי אחיהם הגדול מכולם במעלה, ועליהם נספחו גם מאנשי המקום הקרובים להם. ובהם גם אנשים חשובי ערך, והמהלוקת גדלה וקשתה מיום ליום עד כי היתה למריבה כנדה: כתלמי הרב התחילו כוזבאים עליו דבות רעות כמה ובכתב ומפיצים את פאסקויליהם בדרבים. העמידו בית-מסורות פול חלונות ביתו של הרב ושני בעלי-בתים חשובים, לזמדים ופזמרים, סן המצדדים בזכותו של הרב. נתפסו פתאם להאכסור כלכם ברהוב העיר וחיתקו, ביום קור וקרת, נשלחו באסירים לעירי-המחוז, והרשות לא נתנה להם ארצה אפילו כדי להחליף את בניהם.

ומתוך שנתבני העירה היו בהכרח נכנעים להאחים הכנעה של יראתי העונש, נמלכו אחרים מבעל-ברית הרב ויסדו לעצמם קבוץ של "גברים", בני ערים אחרות ("соотечественники"), כדי ששעבודם של "האחים" יפסק מעליהם. אין זאת אומרת, שהשעבוד יפסק לגמרי, שהרי, למשל, עולה של ה"קווארטל" קומיסיה, זו שנכתה את המס לרירות הצבא, היה נהוג גם על ה"גברים", ובכורני נחקקה היטב אותה שעה. ששני חיילים פרצו פתאם לתוך ביתנו, אף שגם אנחנו נעשינו "גברים" - והתחילו מכים בהוסיהם והאייבו בתסיסה עד שיוסי הוטציק, ה"ר סאטניקי" (שרהעשרת) היהודי, קבל מאתנו את המס שנית - שנית, משום שלפני שבועיים כבר לקח מאתנו מס זה. אלא שלא נתן שובר ועכשיו "שבתי" קחה ראשונה. אלא שבכל זאת לא היו "הגברים" כפופים ל"האחים" במדה זו, שהיו כפופים להם "הסקווייס". אבי לא היה מצוי בביתו כל ימות השנה, כי לרגלי עבודתו ומשרתו ישב במעם ושיבת-קבע בוילנה, ואף בימים שנמצא בביתו, בימי חג ומועד, לא היה נוהג להתערב בעניני הקהילה, ואולם אחי הבכור, אחד מן המסתרים החשובים שבעירה, יהודי כריאוריין וקצת משכיל, נוטה לדרשנות שיש עמה גם "חקירה", מטפוסה של ה"עקדה", לא יכול לעצור כרהו ולראות כבלע "האחים" צדיק מהם ויהי גם הוא - ואף אנחנו עמו - ל"גברי", כלומר לאחד מבעל-בריתו של הרב. והנה באחד מלילות התורף נכפו על ביתנו הכון אכדים, "קלוצייזשים" ו"ריסיאטניקים", וכראשם ה"אססורי" בכבודו ובעצמו, נכנסו אל תוך הבית ובדקו בכל הפשפשים והארונות, בכל החורים והסדקים, וביתוד בהאנף שלצר השוק. היא דירתו של אחי, ולא נתקררה דעתם עד שירדו גם אל המרתף שכתחת לבית ולא השאירו גם בו ענר ופנה, חור וסדק בלי בדיקה מעולה. מה בקשו הבוהקים - אין אני יודע. אני חזר רק זאת, כי בביתנו לא נמצא שום דבר אסור והבדיקה לא גרסה לנו שום דעת. אדרבה, היא נרמה לנו קצת טובה: מאז והלאה התחיל האדון ה"אססורי", שהיה "סלך-בנסה" לכל בני עירחתו, למשוך חסד לאחי.

המהלוקת הלכה וגדלה. משני הצדדים עפו בקשות והוצאות להרשות הפלכות. בא ה"איספראוונקי" (פקיד-המחוז) ונמשך אחרי "האחים", עמדו בני הצד השני ונסעו לעירי-הסלך, למינסק וכלו שם עד ה"איספראוונקי". ותהינה תוצאות עבלא זו, כי באה לפלעם. אוסונויה פארוועקיה (משלחת מיוחדת) דעתה של

זו נפתח, כפי הנראה, שלא לזכות, "האחים". וכראות אלו האהרונים שהפעם ידם על התחתונה קמו ואמרו, בפני כל עם ועדה לראש, "המשלחת", שיש להם דבר סתר אליה, ונכנכו אהריו לחדר מיוחד. מה ועל מה היתה השיחה באוהו הדר מיוחד לא ידע איש, אלא שלא היו מועפים אחרי צאת, "המשלחת" מן העיירה, והאחים פתחו "שקולה" (בית-ספר). למורה בה "שקולה" נמנה נוי סמינרסם, התן הבהן המראבוסלאבי, מקום "השקולה" היה סמוך לבית-פקידות האכרים, שזה עתה נשתחררו, וספריה-הלמוד של "השקולה" - "אזבוקות" (אלפא-ביתות הוסיפות) הכרוכות יחד עם "קטחינות" לילדים נוצרים...

וכדי להנכם באחי, שנמנה על ראשי ה"נכרים" ומניני הרב, רשם אריה'לי צועני גם את שמי אני בין הלמדי "השקולה". ואני אז נער כבן עשר, שכבר וכה לרב מיוחד, כמעט בקי ב"הכבות", מבין במקצת את ה"קצות" ו"הנתיבות" וכוונת "הדושרתורה", הנשלחים לאבי כדי לשטח את לבו. וסתאם בא "דיסיאטניק" הזמין אותי לה"שקולה". והרום כל העירה על כפיה נוראה זו ועל כסוליתורה זה - כמובן, לא נעזו ה"דיסיאטניק" להקשות אל אחי ולכופף אותי ללכת חזקף אהריו אל ה"שקולה": דין היו כוס יין-שרף חריף ופרוסת לחם-חמים כדי שה"דיסיאטניק" יביא תשובה לשולחיו, שהנער המזומן חולה הוא ועצור בעל-כרחו בבית. כידה ימים נלהם בנו אריה'לי צועני ולא יכול לנו: גם הבהן וגם חתנו, המורה עצמו, סאנו לעשות רעה עם אחי, שפיטיל סוכנו של ראדויבול לן כביתו, וכל האצילים שבסביבה היו להם עסקים עמו. אבל אריה'לי קשה-עורף הוא, לא ישקוף ולא ינוח עד אם יכלה את חתנו באויביו, ולבסוף בא "הנדרם", שזה ימים מעטים נמנה למשרה זו בעיירתו, לבקשני ולהביאני אל ה"שקולה".

אני יודע, מי הקדים והוריע לאחי, שה"נדרם" עתיד לבוא אלינו: המורה, אחד משוטרי ה"אסמורי" או - ה"נדרם" עצמו. אבל דבר זה אני זוכר, שאחת מקרובותינו פרצה מתאם אל תוך ביתנו, תפסה והשכיבה אותי כמטה, כסתה אותי בכסת גדולה ותשכ למראשותי כאלו היתה שומרת חולה. כעבור רגעים אחדים נכנסו ה"נדרם" ואח: הראשון נתן עיני בי ומהר להודות, שאמנם חולה אנכי... ואף-על-פי-כן לא נקיתי מתובת "השקולה". ימים אחדים אחרי בקורו של ה"נדרם" בביתנו לקחה אותי ניסתי, רחצה וסרקה אותי, אף הליבישה אותי בנדר שבת והוליכה אותי לה"שקולה". המורה נבה-הקומה, שהיה לבוש פרוה, הושיבני על-יד התנור החם לפני שולחן אדום ותיכף התחיל סקריא לי: "אז, בוקי, ודי וכו'. אנכי תורתי אחריו ולא נוקשתי בשנוני אפילו פעם אחת. אז סנה המורה לניסתי ואמר, שפכיון שבשעורי הראשון הצלחתי כל-כך, הרי אני סמור מבקור ה"שקולה" במשך חודש שלם ונקי אנכי לבית. ניסתי לא סרכה להמורה, מהרה תמססה לי בדי, משכה אותי אחריה ושנינו עזבו את ה"שקולה" שמתים וטובי-לב...

ב.

חיד קובץ את הרבים *.

הרבר היה בסוף שנות הששים למאה שעברה לפי החאריך שלרס בעת שרוח חופש, צדק ומשפט נשקה גם ברוכיה ופוטאפוב, הנגדל נוכחנשור של פרכי צפונית-מערבית, משך חסד גם לישראל.

אנחנו כבר עזבנו את קלצק והתנווננו בוויילנה. ביתו של אבא היה מעין בית-יעד להכנסים. רבים מן הרבנים ובהם אנשי-שם היו מבקרים את אבא בעתם ררך ווילנה ולא לעתים והזקות היו באים לביתו גם החשובים והמפורסמים שבויילנה נוסה. דירתו הייתה בבית אחד גם ר' שמואל ווילנבסקי חתן בן דוד נורדון, ור' שמואל, שכבר היה איש בארבעים והרבה היה בקיורו הייזרההרש, היה משכים ונכנס, מערים ונכנס לאכס. לעתים היו בשים ר' שמעון שטרנאוויץ, ר' שמואל-יהיים איזנשטיין, חתנו של הסנדק ר' גולדל, והסוויץ ר' אליהו-אליעזר שירווינסקי. ואפילו ר' אברהם-לי פרום ור' שמואל-יונה שחרד היו באים לביתו מוזמן לזמן. ואני עודני נער בימים ההם, אלא שזכות תורתו סייעתני, כי לא כה כי מלממד במהירות של הגדולים אפילו בשעה שהיו נושאים ונותנים בעניני הקהלה והכלל היהודי כולו.

לפי השמור נוכחני לא היו הורשים או לשום הנכלות ונורות חדשות. אדרבה, תקנות יפות היו מנסדות בעולם. בכל אופן, מפיו של ר' מאיר סאנץ, שהיה "קרב להספירות הנבונות", ידענו, שלבו של פוטאפוב טוב עלינו, ופתאם - בראשטאן עליך, ישראל...

המשומד בראשטאן שמש או צנוור לספרדי-ישראל בוויילנה וכבר היה לו איזה יחס לאחרים מבליההשפעה בקרב הרשות הנבונה המקומית והמרכזית. את ספרו, "הקהל" עוד טרם הדפוס, אלא שכבר היה עריך ומסודר אצלו בכתב ומתורו היה רולה קיתונות של פרורות ושופכן על גס זה ממנו יצא ובו בנד. - הוא הציע להמלכות לעשות "תקנים" ברת היהודים והצעתו זו הייתה במקצתה גם הכנית של נורות והנכלות אורתיות, רומה, שבזים ההם, הראויים להסרא ימים טובים, הייתה כל הצעתו של בראשטאן לא לרצון להרשות המרכזית, אך מורר שסוף-סוף אין זו מן המדה לרדות באמת-הנבון את המבקש לרצר לישראל, נמסרה השתדלותו של בראשטאן לסוטאפוב על-ידינת שווייטש ועידה מבין מלוצקי היהודים וטוביהם, אשר ישאו ויתנו יחד עם בראשטאן על הצעותיו והקנות. לראש הועידה נמנה יוצץ הממלכה כסועל סאסקי.

מתוך חשובי היהודים אשר כסלבי צפונית-מערבית נבחרו להועידה עשרה איש **.

* אף-על-פי שזכרנו של המהבר הנכסר הצעתו בניגע לבסוף פרטים של איזה "קומפוזיט", אשר עליה יספר (ע"י לחלן) ההצעה שבסוף הדיבורים). מכל-סוקס אנו מוצאים ענין ברשימת זו וספרים ים אותה מפני הצד האגרי שבה. - הם ע"ד כת.

** הנבחרים היו: הרב ר' יעקב באוים ועבנאן לזין (בזכיר חתי, מפניי המכלות).

ההללו, כלם אז רק רובם, היו מתאספים לפרקים בינם לבין עצמם ונמלכים עם מי שמצאו לנכון להמליך. וחורוני, שכל אוהם הימים דהה ביהנו מלא שיתא, דאנה ופנוסיעצה בדבר עניני הועידה.

פעם אחת – כך שמור בזכרוני – היה מצב הענינים יגע מאד ופניהם של באיביהנו הביעו דאנה מרובה. היה מי שיעץ לנוז תענית-צבור עם אמירת סליחות מעין המאורע, ולבסוף הוחלט, שרי שמואל-היים איינשטיין יתראה עם בראסמאן ויחאמץ לעורר בקרבנו את הניצוצות המהרונים, שאולי עוממים עדיין כסתרי-נפשו. ולמה נפל הנורל על רי שמואל-היים? טשום שסלכד גדלותו בתורה היה גם סקה במילי דעלמא, אף ידע את בראסמאן כימי יהדותו ולכו היה גם בסומר להבעים זה.

אחוז ערב המתנו כולנו ככליון עינים לחשובתו של רי שמואל-היים. כבר החשיך היום והי לילה ורי שמואל-היים איננו. עברו עוד שעה, שעתים, ורי שמואל-היים בושש לבוא, וכינתים הלך ורב מספר המחכים וצערם וענוי-נפשם של המחכים הלכו וגדלו גם הם. הן יודע הוא רי שמואל-היים שהכל מהכים אליו, שהכל תולים את תקותם בו ובשליחותו, ואם הוא כושש כליכך לשוב, שמע-מינה שהמסור הקשה את לכו כאבן ולדברי רי שמואל-היים לא ישעה...

והנה נפתחה הדלת ולחך הבית נכנס הוא, רי שמואל-היים, עם זקנו השחור החד, חבוש כובע-קטיפתו המעוך, לבוש אדרתו הישנה ויונק את מינרתו הקצוצה, שכל ימות-החול לא זזה מפי.

– נו? מה? האין? – ניתך עליו סטר שאלות מכל העברים.

ורי שמואל-היים אינו משיב כלום. הוא מושם את אדרתו, יונק את מינרתו, שאישה מהבהבת, ותופס לו מקום, כדרכו, כמנהגה, בלי פזיונות.

שתקן וקרהמו היה האדם החשוב הזה מטבעו וכבר טודע טבעו זה לכל. אבל הפעם פקעה הסבלנות לנמרי לבראה מנוחת-נפש וקדרותו אלו ואסילו אכא, העוז לבריות ואינו זרק טרה בשום אדם, לא יכול להתאפק ואמר מתוך רעו: נו, ספרו!

– משומד אין לו תקנה... לא רי שאינו מתהרם אלא, להיפך, עדין תא מלא תרעומות וחביעות על כלל ישראל בשביל אותו מעשה.

– איזה מעשה?

– אותו מעשה שהביאו לידי המרה... כשהיה מלמד, וכמובן, עני מרובא, בקלצק סת לו ילד, התכרה קרישאי לא קברה את מתו מלפניו עד אם ישלם דמירקבורה ונמלה כר וכסת מאתו למשכון... לא היו ימים מרובים והקדיה... ואותו עלבון מחלחל ופפעפע עדיין בלבו כאלו היום קרה לו הדבר... אוניו אמוטות משמוע...

מווילנה, ס. קוורונסקי וי. בולקובשטין מברודנה. י. לוי ורי שפירא מקובנת, חרב ה סיגור וי. מלושטוב מסייסק, ל. אלזוב, מונלמן מוויטבסק, – הסדרות

...בין היוצאים-ונכנסים לביתנו היה אחד, שהפכו לו את המידת וקראו לדו: משה רבי' במקום רב' משה'. הוא היה מה שקוראים. תורד העיר, אדם טוב ונח לכריות, מלא חומר וחרוד. והנה באחד מערבי העצב והדאגה של ימי חגיגתו, כששוב ישבו חנו בבתנו על מהשבתו הרעה של בראש-מאן ובקשו עצות מקרוב ומרחוק להפך אותה, פרץ פתאום משה רבי' נרל-הזמם אל תוך הבית וקרא: רבותי, ישועות ונחמות!...

- מה אידע? ספרו! - התחילו מורדים אותו מכל העברים.

- הוא יספר, - ובדיו רמז כלפי ר' שמואל-היים, שנכנס אחריו כשהוא צועד צעדים מרודים ומושל ברוחו, כדרכו. אלא שהפעם הוציא את סינתו הקצוצה מסיני עוד טרם ישב על מקומו הרגיל ואמר: - ברוך-השם, הכל טוב ויפה. תתי לו לסינור...!

- סינור? - קרא אחד מן המסובים בתמרדון. - הן אותו יראנו, כי הוא יפה

דוקא כלפי חקנים...

- ואף-על-פי-כן, - נענה ר' שמואל-היים, פשט במנוחה את אדרתו, ישב על מקומו, מצין אחת ושחים את סינורו וספר:

- מעשה שהיה כך היה. המשוטר עמד על ענין החליצה והציע לבטלה. על זה השיב סינור, שחליצה מדאורייתא היא. נעשה גם ומצוי של המשטר נורק איזה כסוי הריף. ומבטוי זה התלהב סינור, שכח למרי שהוא נמצא כלשכת הנגל-נוברנמור, הנשענת על חדר-עבודתו של סטאפוב עצמו, אף שכח לפני מי הוא עומד, לפני ספאסקי יועץ-המטלכ בפועל, והתחיל צועק ככרוכיא שמכקשים להעביר את ישראל על תורת-משה ובקול הוצב-להבות התחיל מפאר ומשבח את תורת-משה... שמע סטאפוב, שישב אותה שעה בחדר-עבודתו, את הקולות וקרא חיכך לספאסקי שיביר לו על מה נרלה הצעקה כל-יך. ויספר לו ספאסקי, כי בראש-מאן נגע באישון-עצם של היהודים - בתורת-משה. אז פקד סטאפוב, כי יביאו לו את טגלת השאלות וההצעות, שהגיעו ליחור פסאה, וסחק מחוכה כל הענינים שיש בהם איזה חסם להדת השאיר רק שלשה-עשר ענינים אורחיים. ויש תקוה ששר של חסד כמותו יטה גם כענינים אלו כלפי פדת התסד והרחמים... וכך הוסרה מהשבתו הרעה של בראש-מאן.

1) הקומיסיה הווילנאית לתקן סצבם של היהודים, אשר עליה מספר המחבר, נוצרה בשנת 1866. מתחלה ישב בה ראש פטרסוב ואחר-כך - ספאסקי. בימי הנגל-נוברנמוריס קיפמאן וכשראנוב, ששמשו אחרי מוראכיוב הידוע, מסקנים הפולנים, עסקה הקומיסיה בקיקר וראשונה כבדור ולטוריותיו של בראש-מאן, ור' יעקב באריס, א. ל. לכנדה, אשר וול ויונה גרשטין, שתומכו גם הם לעבורת הקומיסיה כחור ידענים פקרב היהודים, היו מוכרחים לפשל בלטוריות הללו ולגלות את שקריותן. ואולם פשנסנה סטאפוב לנגל-נוברנמור (בשנת 1868) התחילה הקומיסיה לדון על הרחבת זכויותיהם של היהודים ותקון סצבם בכלל, אף הומין סטאפוב להקומיסיה עשרה צירים סאת קתלות היהודים בתשעת סלגי צונית מערבית, חפץ עשרת האנשים הכנויים לקיל, ונס נרלם של חצירים האלת

עלה להלחם בבראשפאן והצעתיו השונות, וביחוד בהצעתו לקלוט את יהודי העיירות הקטנות והכפרים כחוד קהלות האברים. סה שהיה עלול לגרום תקלה גדולה לסדרי חייהם הצבוריים והתרבותיים של היהודים. — בסוף שנת 1869 נסרת ה"קומיסיה" את עבודתה ואת כל התלבויות, בסמכותה ופרוסקוליה ירשה ה"קומיסיה המרכזית לשאלת היהודים", שניסדה במשרונרד, ושם הם קבורים עד היום הזה.

מקורות לתולדות ה"קומיסיה הוילנאית": העתונים היהודיים של הימים ההם, וביחוד העתון "דן" שיצא באודיסה, הגו' כ', ר', י"א וכ"א לשנת 1870; מאמרים של ר. ה"ן וס. קנורובסקי בקובצי "פרוישויה" ב' ונ'; תחומר שפרסם ה. ש. אניסקי ב"ייוור" סמארינאי חוב' ב' לשנת 1912; "היסטוריה כללית של עם ישראל" לדוכוב, כרך ה' (1914) עמ' 546/47; "ייוור" אנציקלופדיה" ערך "וילנאסקי קומיסיה" — תם ער כתל.

